

Leszek TYMIAKIN

*Aktywizowanie odbiorcy a gatunki mowy
Wiedza i umiejętności uczniów
Lublin 2012*

Dwuczłonowy tytuł książki Leszka Tymiakina sugeruje, że praca będzie dotyczyć rozmaitych gatunków mowy pojawiających się w praktyce językowej, a jednocześnie odwoływać się będzie do badań empirycznych nad językiem młodych użytkowników języka polskiego. Sygnalizowane już w tytule zamierzenia naukowe zostały w pełni zrealizowane, ale można od razu dodać, że autor badał nie tylko wypowiedzi uczniów, ale także — studentów i nauczycieli.

Rozprawa podzielona jest na trzy części i dziewięć rozdziałów. *Gatunki dyrektywne* obejmują w książce: rozkaz, zakaz i groźbę; *Gatunki subdyrektywne* — prośbę, radę i zachętę; w trzecim rozdziale *Gatunki aktywizujące kontekstowo* autor omawia skargę, komplement i recenzję filmową. Książka została przejrzyście skomponowana z wcześniej publikowanych artykułów Tymiakina, o czym informuje nota redakcyjna. Założenia oraz ogólna informacja o badaniach i książce znajdują się we *Wprowadzeniu*, zamiast zakończenia — kilkupunktowe podsumowania zamykają każdy rozdział. Na erudycję autora i jego merytoryczne przygotowanie do podjęcia tematu wskazuje obszerny *Wykaz literatury cytowanej*. Na końcu książki dołączony został *Indeks nazwisk*.

We *Wprowadzeniu* Tymiakin określa w kilku akapitach cele książki w sposób następujący: „skoncentrować się na jednej intencji, czyli chęci/potrzebie aktywizowania odbiorcy oraz na różnych sposobach kształtowania reakcji wybranych uczestników procesu wymiany myśli i słów, a w konsekwencji — osiągnięcia przez autora przekazu zakładanego celu” (s. 10) oraz: „W proponowanych szkicach akcentuje się pragmatyczny aspekt wypowiedzi, co znajduje wyraz nie tylko w sygnalizowaniu i interpretowaniu wybranych czynności językowych, ale też w uwzględnianiu wielu elementów kontekstowych, towarzyszących przywoływanym werbalizacjom. Czytelnicy znajdą tu ponadto wyjaśnienia pojęć przydatnych w opisie oraz w lepszym rozumieniu specyfiki międzyludzkiej komunikacji. Główną kwestię stanowić będzie określanie poziomu uczniow-

skiej kompetencji i sprawności gatunkowej, obserwowanej w różnorodnych procesach aktywizowania odbiorcy” (s. 21).

Tytuły kolejnych rozdziałów informują o gatunku oraz wskazują na grono osób wypowiadających się na temat danego gatunku lub formułujących wypowiedzi w określonym gatunku, a także na dodatkowe problemy związane z konkretnym gatunkiem. Z recenzenckiego obowiązku zacytuję wszystkie tytuły: *ROZKAZ — rozpoznawanie intencji w dyskursie bezpośrednim; Sprawność pragmatyczna uczniów szkół średnich (na przykładzie ZAKAZU); GROŹBA. Wywoływanie lęku (w świetle badań ankietowych); realizacja skutku illokucyjnego w PROŚBIE (na podstawie badań przeprowadzonych wśród studentów polonistyki); RADA. O wypowiedzi perswazyjnej (uczeń jako obserwator i twórca komunikatu nakłaniającego); Sposoby realizowania intencji w ZACHĘCIE (analiza wypowiedzi młodzieży gimnazjalnej); Wyrażanie SKARGI przez gimnazjalistów (z uwzględnieniem rangi społecznej odbiorcy); KOMPLEMENT jako narzędzie służące generowaniu zachowań oczekiwanych; Uczniowska RECENZJA filmowa („Pan Tadeusz” w reżyserii Andrzeja Wajdy).* Można by po lekturze spisu treści, a przede wszystkim rozdziałów, powiedzieć, że na czytelnika każdego rozdziału czeka jakaś „niespodzianka” naukowa i badawcza.

W każdym rozdziale stałym elementem jest wielostronna charakterystyka wybranego gatunku; autor podaje definicje, cytuje fragmenty rozpraw językoznawczych, dokonuje eksplikacji. Wyjaśnienia językoznawców autor zestawia wielokrotnie z odpowiedziami młodych respondentów na pytania czy polecenia, które dotyczyły rozumienia terminów i sytuacji komunikacyjnych, bądź zgodnie z przyjętymi założeniami teoretycznymi ocenia pisemne wypowiedzi ankietowanych.

Już w pierwszym rozdziale — na temat rozkazu — można zauważyć takie postępowanie badawcze; po językoznawczych eksplikacjach rozkazu cytowane są wypowiedzi studentów polonistyki. Poszerzenie pola obserwacji dotyczy w tym rozdziale problemów rozpoznawania intencji oraz interpretacji wypowiedzi w połączeniu z percepcją zmysłową (widzenie, odczuwanie, słyszenie), a także opisanie rozmaitych reakcji odbiorców na treści rozkazów oraz sposób jej przekazania.

W drugim rozdziale pojawiają się refleksje o programie szkolnym, ponieważ badaniami zostali objęci uczniowie szkół ponadgimnazjalnych. Autor wielokrotnie podejmuje kwestie szkolne, analizuje programy bądź podręczniki, np. w związku z radą sugeruje, aby w polonistyce szkolnej uwzględnić ten właśnie gatunek.

W innym rozdziale autor pisze o ankiecie, którą tak skonstruował, aby ustalić, co uczniowie wiedzą o nadawcach zakazu (nauczyciele, rodzice, starsze rodzeństwo), jakie podają przykłady zakazów (wypowiedzi silniej lub słabiej nacechowane imperatywnością, z sankcją lub bez niej; wypowiedzi nakłania-

jące, ale bez wyznaczników gatunkowych zakazu), a także w jakich sytuacjach i w związku z jakimi tematami stykają się z zakazami.

Rozdział o groźbie wprowadza kontekst psychologiczny; autor wskazuje na ustalenia językoznawców i obserwacje uczniów, głównie gimnazjalistów, które dotyczą gier psychologicznych oraz etyczności takich zachowań w kontaktach międzyludzkich. Podobnie jak w innych rozdziałach pojawiają się przykłady rozmaitych struktur językowych, których nadawcy, nakłaniając i zastraszając, używają w groźbie lub wypowiedziach groźbę przypominających.

Rozdział na temat prośby zawiera wielostronną charakterystykę zachowań językowych i pozasłownych (np. sprawność kinetyczna) nadawcy, a także postaw odbiorców próśb do nich kierowanych. Wydaje się, że takie szczegółowe opisanie ról i sytuacji komunikacyjnych, które obserwujemy w akcie prośby, można by wykorzystać nie tylko w ocenie praktyki językowej, ale też w interpretacji odpowiednich dialogów w epice czy dramacie lub nawet monologów w liryce.

W rozdziale na temat rady Tymiakin sugeruje, aby „zwracać większą uwagę na kształcenie umiejętności posługiwania się różnymi formami perswazji, w tym także uczyć sprawności nakłaniania łagodnego” (s. 109). Trzeba to robić zwłaszcza w szkołach wiejskich, gdzie autor stwierdził prawie dwukrotnie niższy poziom sprawności perswazyjnej. Ze względu na proces naturalnej akwizycji w książce pojawiają się uwagi dla rodziców, jak powinni, a jak nie powinni zwracać się do dzieci. W omawianym fragmencie książki wywód naukowy tak jest prowadzony, że dostrzegam wiele elementów, które mogłyby zostać wykorzystane na lekcji językowej (na przykład bogaty materiał przykładowy, nazywanie i definiowanie zjawisk językowych przez uczniów; związki frazeologiczne z rzeczownikiem „rada” i czasownikiem „radzić”; cechy rady i przysłowia wskazujące na różnorodne sytuacje społeczne, w których rada się pojawia; zadania i metody aktywizujące wyobraźnię, pamięć i sprawność językową; rzetelna, wnikliwa analiza rozmaitych wypowiedzi).

Zachętę omawia Tymiakin jako nakłanianie osoby wolnej, wskazując wiele strategii zachęcania. Ponieważ przedmiotem wypowiedzi zachęcającej była książka, warto, aby na ten fragment zwrócili uwagę nauczyciele polonisci — z możliwością wykorzystania uwag i pomysłów Tymiakina na lekcji literackiej. Podobnie, warto wykorzystać w edukacji literackiej rozdział o recenzji filmowej, którą autor łączy z reklamą, przekonująco zestawiając wyznaczniki reklamy z przykładami z uczniowskich recenzji filmowych. Do przyczyn takich zbieżności (skomplikowanie gatunku, fascynacja komunikacją medialną), które wymienia Tymiakin, można dodać niewielką wiedzę i kompetencje filmoznawcze respondentów.

Autor pozytywnie ocenił kompetencje uczniów związane ze skargą (adresaci, temat, struktura). O komplemencie pisał na podstawie wypowiedzi gimnazjalistów oraz studentów studiów podyplomowych. Nieuzasadnione wydają się

wątpliwości, czy pozytywne uwagi o zajęciach są, czy raczej mogą być tylko pochlebstwem.

W świetle powyższych uwag polecam z pełnym przekonaniem nauczycielom polonistom książkę Leszka Tymiakina, bogatą merytorycznie w zakresie komunikacji językowej (akty mowy, konteksty, uczestnicy — ich świadomość i kompetencje), przejrzystą skomponowaną, interesującą, napisaną klarowną polszczyzną naukową, a co najważniejsze dla nauczyciela — książkę z wyraziście wpisaną perspektywą szkolnej polonistyki (uczniowie jako użytkownicy języka, programy nauczania, wiedza i ćwiczenia, które warto wprowadzać na lekcjach z kształcenia językowego, literackiego i kulturowego).

Ewa Ogłóza